

Володимир Малик

Таємний посол

ТЕТРАЛОГІЯ

Книга третя

Чорний вершник

Книга четверта

Шовковий шнурок

Харків
«Фоліо»
2024

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

Книга третя
Чорний вершник

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

Частина перша

НАПАД

1

В останній день грудня 1678 року Арсен Звенигора з Романом Воїновим та Ненком перебралися по льоду на лівий берег Дніпра і понад Сулою попростували на північ. Поспішали, бо хотіли щедрий вечір зустріти в Дубовій Балці серед своїх.

Пронизливий холодний вітер люто шмагав їх по обличчях колючим снігом, сліпив очі, танцював і кушпелив навколо, мов згряя відьом і чортів, застилаючи виднокруг густою білястою пеленою.

Стомлені голодні коні важко брѳохалися в імлістій сніговій круговерті, з натугою здиралися на круті горби. А в долинах, у глибоких байраках пурхали по груди в пухкі замети, як у свіже пінисте молоко.

Вершники теж стомилися і їхали мовчки. Арсен прокладав шлях, пильно вдивляючись у неясні обриси горбів і ледь помітних у безпросвітному мороці гаїв, щоб не збитися з дороги. Власне, ніякої дороги не було — пробиралися навпростець, манівцями, але ці манівці були козакові добре знайомі, бо не один раз він тут проїздив. Його товариші цілком покладалися на свого проводжатого — тому понасували башлики на самі очі, понахиляли голови майже до кінських грив і, здавалося, дримали.

А хуртовина не вщухала. Небо не просто сіяло снігом. Воно, як велетенський вітряк, тряслося в нестримному гніві й з високості трусило, кидало, жбурляло з-під свого невидимого жорна цілі потоки крижаного борошна, яке зразу ж підхоплював скажений вірюган і котив понад принишклою землею.

Арсен щільніше прикрив поли кожуха і, знявши рукавицю, теплою долонею зігнав з брів і вій шорсткий намерзлий сніг. А думкою линув у Дубову Балку, в низеньку теплу хатину. Уявляв, як у це передноворічне надвечір'я мати зі Стехою і Златкою готують святкову вечерю, а чоловіки — дідусь Онопрій, Младен, Якуб, Спихальський та Яцько, — упоравшись по господарству, сидять на лавах, за столом та біля лежанки, в якій весело гототить вогонь, і ждуть щедрівників та щедрівниць.

Щедрий вечір! Багатий вечір! Цього разу ти будеш особливо радісний у господі старої Звенигорихи. Тільки б щасливо добратися до хутора.

Потім в уяві спливає прекрасне личко Златки. На її пухких губенятах блукає сумна усмішка, а в темно-синіх очах причаїлося невисловлене запитання — Арсене, любий, коли ж я діждуся тебе? Коли нарешті ти повісиш на кілочок у глухому кутку хатини свою шаблю-розлучницю, коли — надовго а чи й назавжди — розсідлаєш свого бойового коня і забудеш про нескінченні шляхи-дороги, про криваві січі, про сповнені тривоги і небезпек дні й ночі?.. Вона маніла до себе звабливим поглядом, стрункою постаттю, білизою зубів і вітряною розмаяністю важкого чорного волосся. Вона кликала своїм ніжним грудним голосом, в якому вчувалася дивна музика чужих мов і бентежність південних ночей... Златко! Люба моя! Я поспішаю, щоб уже ніколи більше не розлучатися з тобою, щоб навіки назвати своєю і назавжди поєднати наші долі! Я лечу до тебе, чужоземко моя дорога, щоб відтепер і до кінця нашого життєвого шляху бути разом, щоб ти не відчувала себе серед цих широких степів відламанною галузкою. Златко! Я зроблю усе, що в силах моїх, щоб ти була щасливою, щоб моя земля стала для тебе рідною і дорогою...

Його думки снувалися б і далі, та їх раптом урвали якісь тривожні звуки, що долинули з глибокої балки. Арсен почекав, поки під'їдуть товариші.

— Ви чуєте? Здається, десь ірже кінь!

— Що ж тут — село чи хутір попереду? — спитав Роман.

— В тім-то й річ, що ні села, ні хутора... О, чуєте?!

З балки долинуло ледь чутне в завиванні буревію тривожно-болісне іржання.

— Мабуть, подорожні, — висловив здогад Роман. — І несе ж у таку лиху годину!.. Хто б це міг бути? Сподіваюся — не татари?

— Зараз дізнаємося, — відповів Арсен.

Вони спустилися в долину. Тут було трохи затишніше. Сніговий ревів десь угорі, котився понад білою безконечною рівниною, а сюди, в міжгір'я, вривалися тільки поодинокі вихори і слали між невидимими горбами пухку снігову ковдру.

До виразного іржання тепер долучився людський стогін. Він линув десь знизу, мовби з-під снігу або з глибокої ями.

Вершники спішилися.

На краю обривистого, занесеного снігом рівчака зупинилися. Там, унизу, в напівзаметеній ямі, лежав вороний кінь. Здригаючись від холоду, він натужно підіймав мокру голову і жалібно іржав, ніби благав про порятунок. Під ним невдаха-господар. Своєю вагою кінь придушив йому ногу, і чоловік, пересилиючи біль, тихо постогнував.

Арсен стрибнув у рівчак.

Кінь потягнувся до нього м'якими мокрими губами, тихенько заіржав і зробив спробу підвестися. Але не зміг: обидві передні ноги були переламані. Його хазяїн ворухнувся теж і розплющив очі.

— Кріпись, чоловіче! — промовив Звенигора. — Зараз ми допоможемо тобі!

Вони втрюх підняли коня, висвободили зі стремена ногу потерпілого. Допомогли йому підвестися і вилзти з рівчака.

Це був високий, міцний на вигляд чоловіча років сорока. Сукняна бекеша, підбита лисячим хутром, туго обтягувала його ставну постать. Шабля при боці і два пістолі за поясом, дорога смушева шапка з малиновим верхом і добротні чоботи з посрібленими острогами свідчили про приналежність незнайомця до військового стану і про те, що це — не сірома-нетяга, а досить заможний козак.

Він струсив з себе сніг, кілька разів зігнув і розігнув праву ногу. Потім усією вагою тіла наступив на неї. Нога була ціла, не пошкоджена, але, видно, боліла чи затерпла, бо незнайомиць довгенько, кривлячись, притупцював нею. Нарешті випростався перед своїми рятівниками і, усміхнувшись з-під невеликого, але густого темно-русого вуса гарною білозубою усмішкою, зняв шапку, статечно вклонився.

— Добрий день, добрі люди! Спасибі сердечне, що порятували! А то вже гадав — пропаду! — І він міцно потиснув усім руки. — Кого ж Бог послав мені на поміч?

— Запорожці... Звенигора, Роман Воїнов та Ненко, — стримано відповів Арсен. — А ви хто?

— Семен Гурко, з Борзни, абшитований¹ козак Ніжинського полку.

— Чому ж абшитований? Ваш вік ще не дозволяє залишати військову службу.

— Вік не дозволяє, та обставини змусили... Дружину поховав, дочку заміж віддав. Побув деякий час з молодятами, та бачу — зайвий я у їхній новій сім'ї. Тому й вирішив — адже тепер я вільний птах! — гайнути на Запорожжя. Звичайно, не боки облежувати та саламаху їсти, а теж нести військову службу... Та ось маєш: замалим не наклав головою у цій бісовій круговерті... Ще раз дякую вам за порятунок!

— Долі своїй дякуйте... От тільки як же ви тепер? Без коня в таку негоду далеко не залетиш!

Гурко мовчки розвів руками, ніби сказав: а що я маю робити?

— Поїдьмо з нами, — запропонував Арсен. — Доберемося до теплої оселі, а там уже подумаємо, як вам бути далі...

— Гм, легко сказати — поїдьмо з нами... Піший кінному не товариш! — заперечив Гурко.

— Це правда. Однак ми ж не залишимо вас тут на загибель! Якось уже доберемося до Дубової Балки. А там і коня для вас роз-

---

¹ Абшитований — відставний.

добудемо... Ну, не гаймося! Вечоріє, а нам ще добрячих верст п'ятнадцять їхати!

— Якщо так, тоді зачекайте трохи, — промовив Гурко. — Я миттю!

Він спритно плигнув у рівчак, нахилився над конем. Обома руками обняв його за голову, збив з буйної вороної гриви сніг. Кінь, мов дитина, потягнувся до господаря тремтячими губами, жалібно заіржав.

— Прощай, мій вірний товаришу, — глухо промовив Гурко, виймаючи з-за пояса пістоль. — Ти чесно і віддано послужив мені... А я... Ось єдине, — він звів курок, — чим я можу віддячити тобі... Прости мене, друже!

Він приклав пістоль коневі до вуха і відвернув голову, щоб не дивитись у широко розплющені чорні очі, з яких збігали чи то сльози, чи прозора снігова вода.

Пролунав короткий постріл. Кінь стрепенувся і затих. І зразу ж сніговій почав укривати його легким білим саваном, з-під якого страшно і неприродно виглядали зламані, вивернуті догори передні ноги.

Гурко розстебнув на коневі попрягу, зняв сідло й гнuzдечку. Спритно й легко, ніби йому було років двадцять, а не сорок, і ніби він не пролежав півдня, заляканий, у холодному снігу, вистрибнув з рівчака і сказав:

— Ну, ось я готовий! Якщо берете мене з собою, то постараюся не відстати...

Прямий і чесний Роман Воїнов обурився.

— Е-е, чоловіче, ти невисоко ціниш нас, якщо вважаєш, що ми дозволимо тобі йти піхтурою!.. — По російському звичаю він звертався до незнайомця на «ти». — Ось, будь ласка, мій сірій! Приторочуй міцніше сідло позаду і їдь, а я трохи пройдуся пішака, бо ноги вже геть затекли... А згодом мене змінить Ненко, та й Арсен буде не від того... Якщо вже зараджувати лихові, то гуртом! Недарма ж у вас кажуть: гуртом і рідного батька легше бити!

Ніжинський козак весело усміхнувся.

— Побий мене грім, якщо ви не добрячі хлопці! Га? Їй-богу, варто було померзнути в снігу, аби тільки зустрітися з вами! Видно зразу, що справжні запорожці, а не якісь зайди.

Звенигора і Воїнов переглянулись, зареготали. А Ненко, не дуже второпавши, що сказав веселий подорожній, якого тільки щасливий випадок урятував від смерті, з подивом спостерігав цю сцену.

— Вгадали, батечку! — сказав Арсен, витираючи рукавицею сльози в очах. — Один з нас — яничар, турок, чи то пак потурчений болгарин, — він показав на Ненка. — Другий, — кивнув на Романа, — донський козак... А третій, — ткнув рукавицею собі в груди, — колишній недовчений спудей... Ну, а всі гуртом — справжнісінькі запорожці!

— О! — тільки й вихопилося у ніжинця, і він зареготав дужче за всіх.

Веселий регіт, до якого, зрозумівши, про що мова, приєднався і Ненко, покотився, переборюючи завивання хуртовини, широкою засніженою долиною. Можна було подумати, що четверо людей зійшлися не серед розбурханого оскаженілого від буремного вітру дикого поля, а, либонь, десь у затишній теплій корчмі, за кухлем смачного пива, біля вродливої веселої шинкарки.

Пересміявшись, вони швидко зібралися й пірнули в імлісто-молочну снігову каламуть. Арсен знову рушив попереду — прокла-дати дорогу. За ним верхи — Ненко й Гурко. А Роман, учепившись за гнuzдечку, прив'язану до сідла, поспішав ззаду по втопаному кінськими копитами сліду.

Буря не вщухала. Як тільки подорожні виткнулися з долини, вона заревла, закрутила, сипонула у вічі холодним приском і поко-тила далі — в незмірне безмежжя білого степу.

2

За невеличкими віконцями, на яких мороз вималював чудерна-цькі мережива, глухо виє вітер, кидає в шибки сипучим снігом, гогоче в широкому, виплетеному з лози бовдурі. А в хаті — натоп-лено, по-святковому затишно.

Перед образами горить невеличка лампадка, під сволоком, на дерев'яній підставці, — воскова свічка, а в челюстях печі потріскує жовтавим полум'ям жмут смолистої скіпи.

За столом, на покуті, стоїть великий сніп жита, перев'язаний цупким перевеслом із лугового сіна і уквітчаний рясними кетягами червоної, мов кров, калини.

На столі, застеленому вишиваною скатертиною, в полив'яних мисках — кутя з узваром, вареники з сиром та сметаною, пироги з маком, шулики з медом, два кільця ковбаси, що виблискують під-смаженими боками. А посередині, на широкій дерев'яній таці, — крутолобий білий коровай.

Кілька разів на рік — у великі свята чи при зустрічі найдорож-чих гостей — бідаки-господарі стягалися на таке багате часту-вання.

Стара Звенигориха з дівчатами — Стехою та Златкою — порасть-ся біля печі та столу. Дід Онопрій вмощує на покуть, за сніп, гор-нятку з кутею та глечик з узваром — домовикам, тобто душам по-мерлих, щоб ласкаві й добрі були до хати і всіх, хто живе в ній.

Младен з Якубом мовчки сидять на лаві. Яцько підкидає в ле-жанку дрова, а Спихальський, ще змарнілий після поранення, але вже веселий і жвавий, бо відчув в останні дні, як у його м'язи стрімко вливається нова молода сила, швендяє по хаті і, потираю-чи руки, заглядає до полумисків, дзбанів та пляшечок, які все ста-

вила і ставила на стіл Звенигориха. Вуса його ворушилися, мов у kota, коли він чує поживу, а злегка булькаті голубі очі виблискували радістю: він наперед смакував багату вечерю!

— То єсть, паніматко, чудесне, вельми розкішне свято — ваш щедрий, чи то пак багатий вечір! — філософствував він, патетично звертаючись до старої господині. — У жодного народу не видів ніц нічого ліпшого!.. Які страви! Які напої! Ух! Аж дух забиває, холера ясна! — Він ковтав слину і прицмокував язиком. — А цей зворушливий сніп жита, що пахне й досі — уй! уй! — чебрецем, свіжою сонячною соломою і далеким-далеким літом! Ці шорсткі бринькучі колосочки і кисло-солодка червона калина між ними!.. Як це мило і дотепно! Напередодні Різдва і Нового року, на святвечір і щедрий вечір, вносити цей сніп у хату, ставити на найпочеснішому місці — на покуті і бажати, щоб Новий рік був такий же щедрий і багатий для господарів, як і цей золотий сніп! — Він підморгнув Стесі, яка саме розклдала на столі дерев'яні ложки.

— Амінь на доброму слові! — усміхнувся у сиву бороду дід Онопрій. — Вашими б устами та мед пити, пане Мартин!

— За цим діло не стане! Був би тільки мед! Га-га-га! — зареготав Спихальський і ляснув долонею Яцька, який, нахилившись, роздмухував у лежанці жар. — Годі тобі, хлопаку, тутай дмухати! Прецінь і в тебе, як і в мене, голод смокче за пупа! Ходімо лишень надвір та зашедруємо під вікном паніматці, ачей, до столу покличе!

— Можна й до столу. Чого ж? І навіть без щедрівки... От хіба ще одну хвильку зачекаємо: мо', який гість нежданий прибуде!

Всі знали, якого гостя где стара мати. Тільки віри не йняли, щоб у таку негоду Арсен з Романом вирвалися в дорогу. Тому промовчали.

Звенигориха розцінила це по-своєму і зразу заметушилася.

— Та ні, це я так... Які там гості такого пізнього часу! Тож будемо сідати до столу! Прошу, прошу... Чим маємо, тим і приймаємо!

Однак Спихальський заперечив:

— Е-е, ні, паніматко! Який же це щедрий вечір без щедрівочки? Ану, Яцьку, Стехо, Златко! Ходіть за мнов — та гукнемо!

В цю мить за вікном хтось загував, і в хату ввірвалися приглушені чоловічі голоси. Потім пролунало:

Щедрик-ведрик,
дайте вареник,
грудочку кашки,
кільце ковбаски!

— Ой, Арсен! — радісно зойкнула мати і в знеможі опустилася на ослін. — Це його улюблена щедрівка!

Стеха метнулася в сіни. Грюкнув засув. Разом з морозяним холодом, іскристими сніжинками, що завихрилися біля порога, з шумом хурделиці в хату вступили чотири засніжені з ніг до голови

постаті. На них усе: і козухи, й шапки, й рукавиці, і навіть обличчя — так запорошене снігом, що серед прибулих годі було впізнати Арсена. Всі однаково скидалися на казкових дідів-морозів, які негадано, не знати як і звідки взявшись, ввалилися до господи. Та ось вони постягували з голів кудлаті шапки, і три дужі голоси прошед-рували:

Щедрий вечір,
добрий вечір,
добрим людям —
на здоров'я!..

Що зчинилося в хаті! Радошам не було меж! Всі посхоплювалися з місць і кинулися до прибулих.

— Арсене!

— Романе!

— Ненко!

Радісні вигуки, сміх, щебетання дівчат, які горнулися до своїх наречених, сльози матері, обійми і чоломкання!

Ненка не випускали з обіймів радісно здивовані Младен і Якуб. Для них його прибуття було такою вражаюче приємною несподіванкою, що вони довго не могли отямитися. Златка залишила на хвилину Арсена і теж, на радощах обнявши брата, чмокнула його в холодну شوку.

Лише козак Гурко стояв біля порога мовчки, добрими сірими очима оглядаючи буйство радощів і щастя, що так несподівано заповнили і сколихнули цю привітну теплу хатину.

Коли перша хвиля почуттів уляглася, Арсен сказав:

— Дорогі мої, як бачите, ми з Романом вернулися не самі. Ось це — Ненко, Златчин брат, син Младена і добрий друг Якуба!

Ненко вклонився, потискуючи по-дружньому простягнуті руки. Звенигориха схлипнула — вона вже знала історію його життя — і поцілувала в голову. А Спихальський крякнув з несподіванки і вигукнув:

— Єзус, Марія!.. Арсене, але ж ти справжній ворожбит! Чаклун! Де і як ти спіймав сю пташину, яка так звеселила серця Младена, Златки і Якуба?

— В самісінькій Січі, брате!.. — відповів Арсен і по паузі додав: — А ще познайомтеся з нашим новим товаришем, який прибився до нас у дорозі... Козак Гурко!

Гурко скинув бекешу і, привітно усміхнувшись, поцілував Звенигорисі руки.

— Спасибі, мати, за гарного сина! Він зі своїми друзями сьогодні врятував мене від загибелі. Дай, Боже, йому щастя і красної долі!

Звенигориха розчулилася, змахнула з ока сльозу.

— Спасибі вам, добрий чоловіче, за гарні слова. Сідайте, прошу вас!

— Ай справді, пора юж сідати до столу, — заметушився Спихальський, на свій лад зрозумівши слова старої. — Бо наші гості, гадаю я, так зголодніли в дорозі, як хорти після полювання!

Поки готувалися до вечері, дід Онопрій попорав коней.

За всі роки, відколи сім'я Звенигор, рятуючись від турецько-татарської навали, перебралася з рідного Кам'янця на Лівобережжя, мабуть, не було щасливішого дня в їхній хатині, ніж цей щедрий вечір. І хоча безперервні війни, ворожі напади та житейські незгоди й злигодні зробили на серці майже кожного присутнього не одну болючу зарубку, хоча в їхній бесіді не раз спалахували гіркі спогади про втрати і тяжкі переживання, яких випало на долю кожного не мало, все ж за столом панував веселий, радісний настрій, бо цьому сприяло і те, що вони чи не вперше зібралися всі разом, і те, що, прогримівши над їхніми головами, відлетіли, як їм здавалося, в минуле страшні грози війни й лихоліття, і те, нарешті, що перед ними стояв багатий стіл, заставлений дарами щедрої полтавської землі.

Розімлілий дідусь Онопрій, поблискуючи почервонілою лисиною, невтомно частував гостей. За слив'янкою наповнював чарки грушівкою, калганівкою, малинівкою, а по всьому — гостропахучим, п'янким медом.

Щаслива, аж помолоділа Арсенова мати підняла над головою маленький гранчастий шкалик, проспівала:

Ой чарочко манюсінка,
Яка ж бо ти гарнюсінка,
Ні сучечка, ні пенечка —
Вип'ю тебе до денечка!

Спихальський разом з нею вихилив свій кухоль і гримнув так, що аж свічка заблмала:

— За ваших любих діток, паніматко! Нех живуть по сто лят!

Гурко спочатку відмовчувався. А коли дід Онопрій виніс з-за груби кобзу, враз пожвавівшав, очі його зблишали.

— Ану, діду, дайте сюди!

Узяв кобзу до рук, перебіг пальцями по струнах. Мелодійний передзвін тужно полинув попід стелею, а потім до нього долучився такий соковитий задушевний голос, що зразу всіх узяв за серце. І полилася чарівна, ніжна мелодія.

Та забілили сніги, забілили білі,
Ще й дібровонька.
Та заболіло тіло козацькеє біле,
Ще й головонька.

Пісню підхопив Арсен. І два дужі гарні голоси, сплівшись в один чистий дзвінкий струмінь, забриніли, як гілки явора під вітром, загомоніли воркітливими весняними струмками, віддунилися у серцях неповторною красою ясного місячного зимового вечора...

ЗМІСТ

Книга третя **ЧОРНИЙ ВЕРШНИК**

Частина перша	4
Частина друга	136

Книга четверта **ШОВКОВИЙ ШНУРОК**

Частина перша	284
Частина друга	382